

Szeged megyétől Nagy-Szegedig

EGY CSONGRÁD MEGYE SZÉKHELYTÖRTÉNETÉT
(IS) FELDOLGOZÓ MUNKÁRÓL

Immár negyedik füzetével jelentkezik a Móra Ferenc Múzeum által gondozott *Szeged Művelődéstörténetéből* (szerk.: Lengyel András) elnevezésű kiadványsorozat, ezúttal *Ruszy József: Szeged megyétől Nagy-Szegedig* című kismonográfiájának adva helyet. A szerző olyan téma kidolgozására vállalkozott, amelynek eseménytörténete mondhatni évszázadokon át „lázban tartotta” Csongrád megyét és Szegedet: a megyeszékhely kérdése. Az igen széles forrásbázison nyugvó munka jól követhető áttekintést ad a székhelykérdésnek a dualizmus létrejöttét (1867) megelőző, valójában előtörténetéről, majd részletes elemzés alá veszi az azt követő, 1984. évig terjedő időszak történetét.

A tatárjárás utáni korban Szeged már Csongrád megye központjának számított, a megyei közgyűlések is a városban vagy közelében szokták tartani, a szabad királyi várossá nyilvánítás (1498) után, amely együtt járt a megyei illetékesség alóli kivétellel, azonban már nem tudunk szegedi megyegyűlésekről. A török hódoltság idején Szeged mezővárossá süllyedt vissza, igazgatásilag pedig előbb Csongrád, majd Heves-Külső-Szolnok vármegyéhez tartozott, az 1648. évi országgyűlés pedig Borsod (!) vármegyéhez csatolta. A török kiűzését követő időszakban a kormányzat igyekezett a megyékben az igazgatás és a törvénykezés terén is rendet, állandóságot teremteni, az 1723/73. tc. pedig kimondta: minden vármegye építtessen magának *székházat*. A székhelykérdés körüli évszázados vetélkedő ezzel kezdetét vette, mivel világossá vált, hogy ahova a székház kerül, ott lesz a *vármegye székhelye*. A helyszín kiválasztásában pedig igen gyakran „nem volt első szempont a település súlya, nagysága, sokkal inkább az játszott szerepet, hogy az adott helyen valamely nagybirtokosnak volt-e megyeház céljára alkalmas, a megyének átengedhető épülete.” (4.) Az előbbi törvényhelynek akként tettek eleget, hogy Károlyi Sándor szívésségből igénybe vették a gróf szegvári kastélyát. Ezt mindenestre ideiglenes megoldásnak szánhatták csak, hiszen Szegvár majdnem jelentéktelen település volt. Az 1758. augusztus 29-i szentesi közgyűlésen a frissen beiktatott főispán, gróf Forgách János keresztülvitte, hogy a megyeszékhely az ugyancsak Károlyi-birtokhoz tartozó *Csongrád* legyen. Szeged nem hagyta annyiban a dolgot, a Lábady Antal alispán (egyben Szeged főjegyzője) által a főispán távollétében összehívott október 5-i közgyűléssel Szeged melletti újabb határozatot fogadtatott el. Szegedet a főispánnal szemben gróf Erdődy György kamarai elnök, a mindszerinti és az algyői uradalmak birtokosa pártfogolta, aki végül a helytartónácshoz fordult. Mária Terézia 1765-ben neki adott igazat, ám Szeged, nem tudni pontosan, mi okból, nem használta ki a kedvező lehetőséget. Néhány év múlva ismét felállt a vita, Szegednek azonban már nem akadt kellően befolyásos pártfogója; a királynőnek pedig mindegy volt, hol épül a székház, a megye urainak is, csak *ne Szegeden*. Maradt tehát Szegvár, ahol a kastélyt megvásárolták Károlyi Antal-tól.

A reformkorban felújultak a „harcok”, Szeged törekvéseit koronázó siker azonban nem született. Amikor aztán a neoabszolutizmus idején, 1849-től 1860-ig a székhely Szegedre került, „nem volt benne sok köszönet”. Az Októberi Diplomát követő nekibuzdulás idején jelentette meg Maygráber Agoston egykori honvédtiszt a Szegedi Híradó 1860. december 16-i számában *Hol legyen Csongrád megye székhelye?* című írását, melyben elősorolta azokat a Szeged mellett szóló érveket, amelyekhez a későbbiekben sem tudtak sokat hozzáadni. Így: Szeged nemcsak a megye nagvárosa, hanem „szerencsés földrajzi fekvésénél fogva máris méltán mondható Magyarország második

fővárosának”; hasonló okokból a „keleti kereskedés kulcsa lehet”; Szegeden szép számmal található vendéglők, továbbá színház, kaszinó; a bérházakban jól elhelyezhetők a tisztviselők; a nagyvárosban nem jöhetnek létre „egyoldalú atyafiságos szövetségek”; Szeged iskolaváros, reménye lehet műegyetem elnyerésére is. Hiába volt azonban minden okos, hatásos érvelés, a megyei kongregáció *Hódmezővásárhely* jelölte ki székhelyül.

Komoly haladást ért el Szeged, amikor az 1869/4. tc. nyomán 1871-ben föllálitották a törvényhatóságoktól független és egész Csongrád, illetve Csanád vármegyére illetékes állami bírósági és ügyészégi szervezetet, Szeged székhellyel. Az igazságügyi székhely megszerzésénél azonban jóval nehezebb feladatnak látszott öngazgatási székhellyé válni. Egy új vármegye alakításának alternatívája is felbukkant, amikor 1876-ban Debrecennek sikerült a Hajdú kerületet a szomszédos szabocsi és bihari területekkel kiegészítve Hajdú vármegyévé szerveznie. Szeged esélyeit e vonatkozásban a Hajdú kerülethez igen hasonló jogállású Jász-Kun kerület közelsége alapozta meg. A belügyminisztérium hajlott is a dologra, az új közigazgatási tervezet már egy Szeged központú Kis-Kun vármegyével számolt, a Tisza Kálmán-féle törvényjavaslat azonban erről már mit sem tudott. Az 1876/33. tc. megszületéséig terjedő néhány év eseménytörténete rendkívül dús. Szeged számtalan javaslattal, tervszel, újfajta területrendezési elgondolásokkal „árasztotta el” a kormányt és az országgyűlést — mindhiába.

Szentes neve megyeszékhelyként először Hódmezővásárhelynek a megyei kötelekből való kiválásakor (1873) vetődött föl, s a helyi sajtóban is hamarosan hangot kapott: a Szentesi Lap 1874. november 15-i és december 6-i számaiban foglalkozott vele, fölillantva azt a lehetőséget, hogy ha a város elnyeri a székhelyiséget, könnyűszerrel megszerzi majd a „hón óhajtott törvényszékét, vasutat és távíróhivatalt is”. A küzdelemben Szentes fő érve közjogi jellegű volt: önálló törvényhatóság lévén, Szeged és Vásárhely nem tartozik a megyébe; ezzel szemben Szentes központi fekvésű, a székház építésére pedig egyúttal ünnepélyesen telket és egymillió téglát ajánlott fel. A megyeszékhely kijelölésének

előkészítésével megbízott küldöttség az 1875. október 19-i, majd a december 15-i megyegyűlés elé terjesztette javaslatát. E szerint: „a megyénkbeli községek és városok közül Szentes város lenne egyedül azon hely, amely a székhely változása esetén fekvésénél, lakosai számánál és kulturális viszonyainál fogva egy megyei székhely igényeinek minden tekintetben megfelelhethetne.” Fontos szempontnak számított, hogy a 176 törvényhatósági bizottsági tag közül csupán 29-nek lett volna kedvező Szeged. A többségi álláspont szerint Szeged nem volt megyeszékhellyé tehető anélkül, hogy „a megye életképessége, jövőbeni fennmaradása ne veszélyeztessék”. A Szeged mellett kardoskodók is hallatták hangjukat. Ismert érveik egy igen lényeges újjal bővültek. A létrehozni kívánt megnagyobbított municípium, *Szeged vármegye* nagy horderejű küldetéssel lett volna felruházva, a területén és vonzáskörzetében élő nem magyar ajkú népesség *megmagyarosítását* illetően. Tudjuk, hogy a fennhangoztatott magyarosításnak, miként az ország más területein, általában nagyobb volt a füstje, mint a lángja, az adott összefüggésben azonban nyomós érv lehetett a székhely eldöntésénél. A székhelykérdés megoldatlansága az igazgatást a megyében rendkívül nehézséggé tette, hisz Hódmezővásárhelyen volt a pénztár, Csongrádon a számvétség, a törvénykezési központ pedig Szegeden. A sok huzavona után 1878 tavaszán a belügyminisztérium elvben hozzájárult a székhelynek Szentesre történő áttételéhez. Készült a terv, a költségvetés: a kocka el lett vetve. A vita szempontjából sem volt közömbös hatású az 1879-ben bekövetkezett szegedi árvízkatasztrófa, mely egy időre levette a napirendről Szeged aspirációit. Így történhetett, hogy 1882. május 18-án lerakták Szentesen a székház alapkövét, 1883. december 10-én pedig már meg is tartották benne az első közgyűlést.

Szeged a Víz után szebb és erőteljesebb lett, mint valaha. A rekonstrukció szervezésével megbízott Tisza Lajos kormánybiztos ismét felmelegítette a vármegye székhelykérdésének ügyét. Abban a formában, hogy a Debrecen körüli nagy megyékből, valamint a Szegeddel szomszédos megyék közel eső jársáiból új megyét lehetne alakítani.

A terv szerint Szeged egy ily módon megnagyobbodott Csanádnak, Szentes pedig a megváltozott területű Csongrádnak lett volna székhelye. Ezt az elgondolást volt hivatott erősíteni az a már korábban felvetődött szempont, mely szerint Szeged „megmagyarosítaná” megyéjének más ajkú lakosságát. A Városnak a magyarság déli védőbástyájaként való emlegetése volt a legjobban csengő érv. Nagy sajtóvisszhangja lett a tervnek, pro és contra szóltak a megnyilatkozások — közigazgatási változás azonban továbbra sem következett be. Újabb, tartalmát illetően messzemenően hasonló elképzelést vázolt fel 1904-ben *Kelemen Béla*, a tápai választókerület országgyűlési képviselője. Terve szerint az új megye Csongrád-Kis-Kun-Szeged vármegye elnevezést viselt volna, fől sorakoztatott érvei alig változtak az addig felmerültekhez képest. „Mindhiába vágyakozott azonban a Város, megyét nem nyert.”

A forradalmak végre meghozták a rég áhitott Szeged megyét, ám stílszerűen szólvá ez a megoldás csak tiszavirág életű lehetett. Az 1919. április 16-án elrendelt határozat után Kiskundorozsma, Tápé és Algyő elszakadtak Szentesről, Szegedhez csatlakozott és Bétrix francia városparancsnok hozzájárulásával megalakult Szeged megye. Torzszültött alkotás volt ez, amelyet még egyszer megalkotott később történelmünk, hasonlóan zavaros politikai körülmények közepette, 1944/45-ben. A konszolidáció után bekövetkezett közigazgatási területmódosítások továbbra sem kedveztek Szegednek. A kereskedelmi és iparkamara 1929-ben felkarolta a város ügyét, a Szeged megyéért indított harc azonban Bethlen aggályai miatt ismét kudarcba fulladt.

A sok évtizedes sikertelen próbálkozások után a Városban új eszme, *Nagy-Szeged gondolata* jelent és erősödött meg. Már 1909-ben leírta Sz. Szigety Vilmos szegedi levéltáros, majd gróf Klebelsberg Kunó kultuszminiszter vetette fel újból Pesti Napló hasábjain 1927-ben. El nem hanyagolható tényezőként említhető a kolozsvári egyetemnek Szegedre telepítése, ahol az egyetem az 1921/22-es tanévet — kis késéssel — el is kezdte. Ez Szeged súlyát ugyanis nagyban emelte, jócskán hozzájárult egy közigazgatásilag újjászervezett Nagyszeged tekintélyemelkedéséhez. Tápé ekkor

már szegedi kézen volt, Dorozsma lassacskán összeépült a Várossal, Szőreg és Deszk megszerzéséért pedig megindultak a tárgyalások. Klebelsberg kifejtésében *A városiasság* fejlesztésére helyezte a hangsúlyt, nem a közigazgatási elcsatolásra, átminősítésre. Mindamelllett a Csongrád megye székhelykérdése körüli viták is föl-föllángoltak a 30-as években, változást persze nem hoztak.

A II. világháborút követően tovább sokasodtak azok a jelek, amelyek Nagyszeged megvalósulásának realitása felé mutattak. A megyei pártbizottságok megszervezésekor a Városból és a környező községekből hamarosan megalakult a *Nagyszegedi pártszervezet*, másfelől a kormányzat megnyilatkozásaiból is erre lehetett következtetni: az Építés-és Közmunkaügyi Minisztérium vezetője, Darvas József egy 1947-ben kelt átiratában megjegyezte, miszerint „a városrendezési munkálatok előkészítését illetően a jövőben már Nagy-Szeged vonatkozásában fogok irányítást adni.”

1950-ben a tanácsrendszer vezetésével teljesen új helyzet állt elő. Nemcsak, hogy Nagy-Szeged terve ment füstbe, de a Város még tanyavilágát és kapitányágait is elvesztette, sőt törvényhatósági önállóságát is. Csongrád megye közönséges részévé vált. A megyeszékhely pedig előbb Hódmezővásárhelyre, majd 1962-ben Szegedre került. Nem aludt el azonban Nagy-Szeged terve sem, hisz nyilvánvaló volt a városatyák számára, hogy „Szeged fejlesztése elválaszthatatlan a szomszédos községektől, s a községeké is a városétól”. Az 1974-ben bekövetkezett egyesítés révén Algyő, Gyálárét, Kiskundorozsma és Szőreg területe és lakossága beolvadt a Városba, megszüntetve minden autonómiát e nagy múltú községekben. Értékes gondolatot vet fel Ruszoly József ezzel kapcsolatban munkája végén: „Talán nem késő még a beolvasztottaknak is sajátosságukat kiemelni, öntevékenységüket növelő önkormányzatot adni, pl. *előjáróság* szervezésével”. (52.)

A jelen áttekintés igyekezett felvillantani a székhelykérdés és a városfejlesztés mozgalmas múltjának jelesebb epizódjait. Ezek fényében is megkövacsítható talán a megálapítás, miszerint a status quo nem mindig fedi a valós és jogos törekvések támasztotta igényeket.

BALOGH ELEMÉR

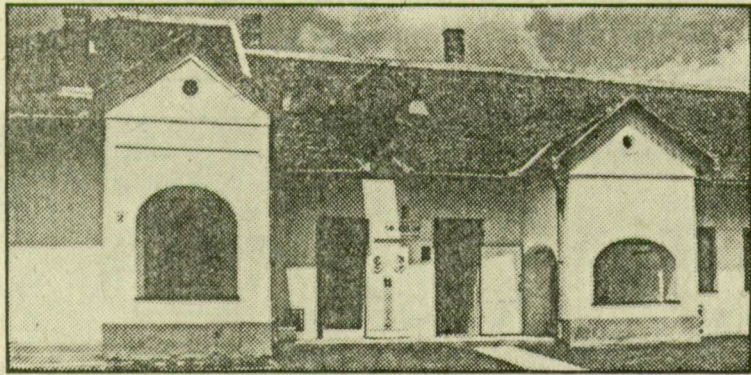
Kecskemét „kódis” patikája

A gyógyszerár a világon mindenütt afféle „szent” hely: a falakon körbefutó polcain, üveges szekrényekben titokzatos téglék, piruladobozok, kötszerek csomagok sorakoznak, és a fehér köpenyes hölgyek, urak, akik ezeket az orvosságos készségeket kiadogatják, szintén egy jól körülhatárolt birodalom papnőiként és papjaiként teszik a dolgukat csendben, udvariasan. S maguk a polcos, szekrényes üzlethelyiségek is többnyire kis palotácskák vagy toronyházak földszintjén sorakoznak, elhelyezkedésükkel is jelezve, hogy nem akármilyen bolt egy patika.

Kivételek persze akadnak, különösen nálunk, Magyarországon, ahol az alföldi mezővárosokban nem mindig a főtérre és nem is mindig a fényes portálók mögött bújtak meg a szerácsok műhelyei, lévén, hogy sokáig így, a „szerek ácsai”-nak hívták-mondták a patikáriusokat erre felé.

Az Alföldön például igen nehezen találhat maguknak helyet. A városok előjárósága afféle bolto-soknak tekintette őket, s így oda kérekndektek be, ahol el tudták helyezni portékájukat. Kecskeméten például meg kellett elégedniük egy úgynevezett kódisszállással, amely épület neve nyilván önmagáért beszél.

Ezt a bizonyos menhelyt azonban jól megépítették, mert az 1700-as évek közepe óta magabiztosan áll, s hirdeti: íme, így festett

A „kódis” patika szépen helyreállított épülete

hajdan egy zömök, boltíves tornácú parasztporta.

Hála Lóránd Nándor gyógyszer-történésznek és dr. Réthy Aladár orvosnak, a hírvárosban ma is megtekinthető ez az egészségügyi intézmény, mégpedig a Kőlcsey utca 3. szám alatt.

A vendég előbb nyilván az épületet csodálja meg, amely hófehér falával, arányos oszlopárendjével igazán lenyűgöző látvány. Azután pedig, amikor az egykori kódisos nyomában a házba belép, sorra tanulmányozhatja a régebbi korok gyógyítóeszközeit csakúgy, mint a szerácsok egyéb készségeit, ezeket a muzeális értékű tárgyakat.

Legalább a kecskeméti Mátyás király patika belsejének felnagyított képe fogadja a látogatót, majd pedig a hartai gyógyszerár berendezési tárgyai sorakoznak. Köztük

egy igen szép homokóra — ezzel a porok, kevercek elkészítésének az idejét mérték —, egy remekművű receptírópult, s több díszes címkéjű papírdoboz. Majd az a kézi mérleg, amelynek súlyai szaruból készültek, aztán pedig a végbélkúpok öntőformái, a különféle vas-, bronz- és rézmozsarok, sziták, rosták, forrázó- és főzőedények.

Hogy mennyire a kézi munkára alapozódott egykor a szerácsok mestersége, azt mi sem bizonyítja jobban, mint a patikamúzeum labdacsgyártó nyújtófája. Ezen a „bot”-on ugyanis olyan vajatok sorakoznak, amelyekben éppen egy-egy pirulát — labdacst — lehetett megformázni, majd pedig onnan kipottyanva megsűtni.

A kecskeméti gyűjtemény leg-gazdagabb részlege az üvegserreg!

Százsámra sorakoznak ott olyan tartók, téglék, amelyek másai legfőljebb ha csak a gyógyszer-történeti tankönyvekben fordulnak elő. Szintén figyelemre méltók a környékbeli gölöncsérek cserép-köcsögei, porcelántéglék. S hogy a faművéség képviselői se maradjanak ki, a főntebb említett két lelkes szakember begyűjtött és kiállított Kecskeméten egy 1750 táján készült patikabelső is, amely valóságos remeklés. Stílusa parasztkarokk, tehát nagyjában-egészében olyan, mint maga a múzeum alakított kódisszállás.

A téglékbe, tartókba persze csak külön engedéllyel szabad belekukkantani, mert azokban a XVIII. századi gyógyászat megannyi különleges kincse, medicínája lapul. Egyebek között az a növényi eredetű sárkányvér, amit járványos betegségek ellen javalltak, aztán a viperahús, ami — állítólag — a lázbetegség ellen hatott, ha rézmozsárban törték porrá, és mindenféle hókuszpókuszokat végeztek vele.

Kellőképpen elborzadva ezektől a doktori szerektől, egy pillantást vethetünk még arra a kézi hajtású fogfűrőgépre is, amely nyilván nagyon sok páciensben hagyott kellemetlen emlékeket, valamint elgondolkodhatunk azon is, hogy miképpen használhatták a patikamúzeum egyedülálló kincsét, a betegmértő székét. Talán a sérült test alakulásáról vettek vele mértéket, talán a gyógyulók állapotának ellenőrzésére szolgált? Ki tudja mindezt ma már!

A. L.